

УДК 338.27

Манойленко О.В.,
д.е.н., професор, завідувач кафедри
Жадан Т.А.,
старший викладач кафедри
кафедра економічного аналізу та обліку
Національний технічний університет
«Харківський політехнічний інститут»

СПЕЦИФІЧНІ ОСОБЛИВОСТІ ОЛІЙНО-ЖИРОВОЇ ГАЛУЗІ ЯК ОБ'ЄКТИВНА НЕОБХІДНІСТЬ ЇЇ ДЕРЖАВНОЇ ПІДТРИМКИ

Постановка проблеми. Динамічний та ефективний розвиток олійно-жирової галузі України, зважаючи на її загальнонаціональну значимість, особливе призначення і роль у забезпеченні добробуту населення й продовольчої безпеки країни, потребує виваженої державної політики протекціонізму та підтримки, необхідність якої має впливати зі специфічних особливостей галузі, які мають особливу природу, відмінну від інших галузей економіки.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Дослідженням проблем олійно-жирової галузі, особливостям її функціонування і розвитку присвячені праці таких науковців, як В.Г. Андрійчука, С.П. Капшука, В.Г. Кухти, В.С. Каретнікової, Т.І. Олійник, М.В. Присяжнюка, П.Т. Саблука, А.В. Фаїзова, О.М. Шпичака та інших. Проте поза увагою науковців залишаються питання щодо виявлення специфічних особливостей функціонування та розвитку олійно-жирової галузі, обґрунтування необхідності її державної підтримки.

Постановка завдання. Метою статті є визначення специфічних особливостей олійно-жирової галузі та обґрунтування необхідності її державної підтримки.

Виклад основного матеріалу дослідження. Як зазначає Кушлін В.І., необхідність державного регулювання і підтримки галузей АПК визначається їх специфічними особливостями, рівнем розвитку в них продуктивних сил і виробничих відносин, у тому числі і ринкового механізму саморегуляції відтворення сільськогосподарських товарів [1, с.552 - 553]. Отже, необхідність державної підтримки олійно-жирової галузі впливає з її місця й ролі в національній економіці та її специфічних особливостей.

Місце і роль олійно-жирової галузі в національній економіці України характеризується її внеском у виробництво та реалізацію продукції АПК і харчової промисловості, питомою вагою в їх структурі, особливою роллю у вирішенні проблем внутрішньої продовольчої безпеки, формуванні національного фонду споживання, збільшенні експортного потенціалу країни, внеску у формування Зведеного бюджету України, соціальної значимості та мультиплікативного ефекту від галузі.

Специфічні особливості олійно-жирової галузі пов'язані з задоволенням фізіологічних потреб людини в олії та жирах, комплексною переробкою олійної сировини, високим ступенем залежності від сільського господарства, високою ресурсомісткістю та концентрацією виробництва, експортною орієнтацією галузі (рис. 1).

Перша особливість олійно-жирової галузі пов'язана з її найважливішою функцією – задоволенням фізіологічних потреб людини в олії та жирах. Життєдіяльність людини, високий рівень працездатності і стійкість до несприятливих факторів навколишнього середовища, максимальна тривалість активного життя залежать від повноцінного, збалансованого і якісного харчування. Відновлення клітин і тканин в організмі відбувається за рахунок надходження з їжею пластичних речовин - білків, жирів, вуглеводів, вітамінів, мінеральних речовин. В структурі харчування людини жири повинні забезпечувати в середньому 30% потреби організму в енергії [2]. Добова потреба в жирах для дорослої людини становить 80 - 100 г, з них приблизно 30% мають бути жири рослинного походження (25 - 35 грамів) [3, с. 382].

Друга особливість олійно-жирової галузі полягає у специфіці переробки олійної сировини (комплексність), стадії якої визначають спеціалізацію підприємств галузі, їх основні виробничі процеси і ланцюгову залежність. Так на першій стадії переробки олійної сировини отримують сиру (нерафіновану) рослинну олію. Вторинна та подальша стадії її переробки дозволяють отримати цілу низку продуктів: рафіновану рослинну олію, саломас, майонез, маргарин, миловарну продукцію та ін. Тобто, створена в галузі продукція (нерафінована олія, рафінована олія, саломас) продовжує використовуватись в самій галузі. Отже, розвиток олійно-добувних виробництв впливає на стан інших виробництв олійно-жирової галузі, зокрема, на олійно-жирове і миловарне.

Третя особливість полягає у високому ступеню залежності олійно-жирової галузі від сільського господарства, якому притаманні сезонний характер виробництва, дія природно-кліматичних і біологічних факторів, просторова розосередженість зон вирощування олійної сировини та інші.

Рис. 1. Необхідність державної підтримки олійно-жирової галузі

Сезонність виробництва олійних культур впливає на завантаженість переробних потужностей олійно-жирової галузі, оскільки протягом року олійна сировина поступає нерівномірно. Олійні культури розвиваються на основі природно-біологічних законів, на які людина не може впливати. Період їх виробництва носить яскраво виражений сезонний, циклічний характер і не збігається з періодом виробництва в олійно-жировій галузі. Переробні потужності олійно-жирової галузі найбільшим чином завантажені у вересні – листопаді, оскільки саме на цей період припадає збір врожаю соняшника та інших олійних культур.

Від природно-кліматичних умов залежить урожайність олійних культур, валовий збір, олійність насіння, що в свою чергу впливає на кон'юнктуру ринку та відбивається на якості кінцевої олійно-жирової продукції. Так найбільш придатним для вирощування соняшнику є помірно-континентальний клімат степових регіонів. Сумарні посівні площі степової зони становлять 245 тис. кв. км. або 41% території України, яка включає Одеську, Миколаївську, Херсонську, Дніпропетровську, Запорізьку, Донецьку і Луганську області і рівнинну частину Криму [4]. Ці регіони відрізняються теплим і сухим кліматом, родючими ґрунтами і сприятливі для вирощування соняшнику та інших олійних культур. Крім степової зони соняшник вирощується в Кіровоградській, Харківській, Полтавській і Черкаській областях. У Волинській, Закарпатській, Івано-Франківській, Львівській, Рівненській і Чернівецькій областях соняшник практично не вирощується. Така просторова розосередженість зон вирощування олійної сировини потребує відповідного розміщення переробних потужностей олійно-жирової галузі, наявності розвинутої інфраструктури.

Четверта особливість - висока концентрація виробництва в олійно-жировій галузі. В галузі працює понад 1,2 тис. підприємств, але на 9 найбільших компаній («Kernel Group», «Cargill», «Оптімус», «ФОН ЗАСС АГ», ВАТ «Миронівський завод з виготовлення круп і комбікормів», «Bunge», ПГ «ViOil», ПАТ «Креатив», «Glencore») у 2011 р. приходилось 79,3% від всього обсягу виробництва рослинної олії в Україні [5, с. 24]. Більшість спеціалізованих олійно-добувних підприємств входять до складу цих корпоративних агропромислових формувань, агрохолдингів та транснаціональних компаній. Як зазначає Андрійчук В.Г., понад 30 великих олійно-екстракційних та 23 олійно-жирових комбінатів (за неповними даними) стали асоційованими підприємствами і знаходяться у складі великих компаній. Через надконцентрацію виробництва у переробній сфері олійно-жирової галузі, що

здійснюється головним чином шляхом консолідації власності (економічної концентрації) все більше й більше переробних підприємств олійно-жирової галузі втрачають самостійність та перетворюються у залежні асоційовані структури. Водночас розвивається монополізм на ринку продовольчих товарів [6].

Діяльність цих агрохолдингів призводить до загострення соціальних проблем на селі: зростання рівня безробіття через вивільнення зайвих працівників, часто нераціональне використання землі через порушення сівозмін, встановлення занижених внутрішньокорпоративних закупівельних цін, недостатня участь у формуванні місцевих бюджетів та в розбудові соціальної інфраструктури села при її активній експлуатації тощо, що в кінцевому підсумку стає ще одним джерелом вимивання коштів із села [7].

Крім того, така концентрація виробництва і капіталу в олійно-жировій галузі посилює монополізацію ринку; підриває конкуренцію; зумовлює можливість монопольних змов і спекулятивних дій з боку торговельних посередників, наслідком чого стає зростання споживчих цін на соняшникову олію та іншу олійно-жирову продукцію проти тих, які б існували в галузі за наявності конкурентних засад; дозволяє чинити тиск на органи державної влади, впливати на законодавство, яке починає відповідати не суспільним інтересам, а інтересам цих компаній. Отже, порушення конкурентних засад ринку визначає необхідність втручання держави.

П'ята особливість – це висока ресурсомісткість галузі (для виробництва однієї тонни олії витрачається від трьох до восьми тонн насіння олійних культур). Поєднання цієї особливості з високими темпами нарощування переробних потужностей в олійно-жирової галузі (за даними асоціації «Укроліяпром» потужність олійно-жирового комплексу України у 2015 р. досягне 15 млн. т переробки олійного насіння на рік проти 11,5 млн. т на 1 січня 2012 р. [8] створює проблему забезпечення їх олійною сировиною в необхідній кількості. Це зумовлює жорстку конкуренцію між переробними підприємствами на внутрішньому ринку олійних культур і є фактором підтримки рівня закупівельних цін на олійні культури [9].

Шоста особливість – це експортна орієнтація олійно-жирової галузі, її внесок у збільшення експортного потенціалу країни, особливо з огляду на формування від'ємного значення сальдо зовнішньоторговельного балансу країни останніми роками, що потребує державної підтримки національних товаровиробників, захисту внутрішнього ринку від імпорту за допомогою механізмів, які дозволені міжнародними домовленостями та світовою практикою.

Мультиплікативний ефект від олійно-жирової галузі, тобто її вплив на розвиток інших галузей АПК і промисловості, характеризується її численними міжгалузевими зв'язками, завдяки яким, з одного боку, вона забезпечує населення країни та інші галузі промисловості олійно-жировою продукцією, сільське господарство – кормами (шротами), а з другого - вона є замовником і споживачем сільськогосподарської сировини, продукції інших галузей промисловості, що в кінцевому підсумку формує прибуток в різних галузях народногосподарського комплексу.

Так рафінована соняшникова олія, саломас, маргарин, майонез використовуються у харчовій промисловості для виробництва рибних і овочевих консервів, хліба та хлібобулочних виробів, кондитерських виробів, спредів та жирових сумішей, соусів та іншої продукції [3, с. 383]. У натуральному вигляді соняшникова олія безпосередньо вживається в їжу. Макуха та шрот є цінними концентрованими кормами у тваринництві. Соняшковий шрот містить 35 - 36% білка, до складу якого входять всі незамінні амінокислоти. У 100 кг макухи міститься 109 кормових одиниць.

З відходів переробки соняшника – лушпиння – виготовляють паливні пеллети/брикети, які екологічніше, дешевше від традиційних видів палива та за своїми теплотворними характеристиками не поступаються їм. Ця продукція переважно експортується до країн Швеції, Бельгії, Німеччини, Данії, Голландії, Австрії, Італії, Словаччини, Польщі.

Технічні рослинні олії використовуються у хімічній промисловості для виготовлення лаків, фарб, оліф. Висихаючі олії є основною сировиною у виробництві плівкоутворювачів (оліф, лаків). Очищені від домішок і знебарвлені (вибілені) олії використовуються як основні компоненти і складова частина емульсійних казеїно-олійних (темперних) фарб. Напіввисихаючі олії використовуються як домішки, які уповільнюють висихання фарб. Натуральні і гідровані рослинні олії - найважливіші компоненти сировини у виробництві туалетного і господарського мила, косметичних засобів. У фармацевтичному виробництві соняшникова і льняна олії є основою лікарських мазей і лініментів. З рослинних олій при їх омиленні отримують гліцерин і жирні кислоти [3, с. 383].

В свою чергу олійно-жирова галузь від сільського господарства отримує олійну сировину (соняшник, сою, ріпак та інші олійні культури); від машинобудування - устаткування для виробництва олійно-жирової продукції; від нафтопереробної промисловості - екстракційний бензин; нафтохімічної – синтетичні жирні кислоти та іншу продукцію для виробництва м'яких засобів; целюлозно-паперової – таропакувальні матеріали (папір, картон) і т.д. Використання в олійно-жировій галузі значних обсягів олійного насіння, матеріально-технічних ресурсів стимулює розвиток сільського господарства, машинобудування, нафтопереробної і нафтохімічної промисловості, інших галузей економіки, в тому числі паливно-енергетичного комплексу країни.

Отже, в силу специфічних особливостей олійно-жирової галузі, на відміну від інших галузей економіки, ринкові механізми господарювання не можуть бути реалізовані в повному обсязі, що і визначає необхідність її державної підтримки.

Висновки з даного дослідження. Таким чином, виявлені специфічні особливості олійно-жирової галузі визначають необхідність її державної підтримки в сучасних умовах господарювання, що в свою чергу, потребує формування такого механізму її державної підтримки, який би ґрунтувався на гармонійному поєднанні правових, економічних, соціально-психологічних та організаційних засобів та заходів держави, спрямованих на створення сприятливого конкурентного середовища для розвитку галузі, стимулювання внутрішнього споживання і експорту олійно-жирової продукції, гарантування продовольчої безпеки країни. За цих умов виникає необхідність удосконалення існуючих та пошуку нових теоретико-методологічних і практичних аспектів форм і методів державної підтримки олійно-жирової галузі з урахуванням передового світового та вітчизняного досвіду й нагромаджених економічною наукою знань.

Література

1. Государственное регулирование рыночной экономики : учебник. Издание 2-е, перераб. и доп. / Кушлин В.И. – общ.ред. – М. : Изд-во РАГС, 2005. – 834 с.
2. Яремко З.М. Безпека життєдіяльності: навч. посібник [Електронний ресурс] / З.М. Яремко – К. : Центр навчальної літератури, 2005. – 320 с. – Режим доступу: <http://www.lnu.edu.ua/faculty/bzhd/LFiles/BZhd.htm>
3. Химическая энциклопедия: в 5 т.: т.4: Полимерные – Трипсин / Редкол.: Зефирова Н.С. (гл.ред.) и др. – М. : Большая Российская энциклопедия, 1995. – 639 с.
4. Анализ: Производство подсолнечного масла в Украине [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.mayak.zp.ua/news/695-analiz-proizvodstvo-podsolnechnogo-masla.html>
5. Олійно-жирова галузь України. Інформаційно-аналітичний бюлетень олійно-жирової галузі України та Російської Федерації. Показники роботи за 2011 рік та січень 2012 року, 2011/12 МР. – Х. : УкрНДІОЖ НААН. – 2011. – № 4 (20). – 120 с.
6. Андрійчук В.Г. Надконцентрація агропромислового виробництва і земельних ресурсів та її наслідки / В.Г. Андрійчук // Економіка АПК. – 2009. – № 2. – С. 3–9.
7. Саблук П.Т. Кластеризація як механізм підвищення конкурентоспроможності та соціальної спрямованості аграрної економіки / П.Т. Саблук, М.Ф. Кропивко // Економіка АПК. – 2010. – №1. – С. 3–12.
8. К 2015 году мощность масложирового комплекса Украины достигнет 15 млн тонн/год. [Електронний ресурс]. – Режим доступу: <http://www.ukroliya.kiev.ua/>
9. Олійно-жировий комплекс України є єдиним сектором аграрного виробництва, який динамічно розвивається [Електронний ресурс]. – Режим доступу: http://agroua.net/news/news_23838.html

УДК 658.012.2

Гришова І.Ю.,
д.е.н, провідний науковий співробітник
ННЦ «Інститут аграрної економіки»
 Гнатська Т.М.,
викладач кафедри обліку і аудиту
Одеський державний аграрний університет

ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ІННОВАЦІЙНОГО ПОТЕНЦІАЛУ ПІДПРИЄМСТВ ХАРЧОВОЇ ПРОМИСЛОВОСТІ

Постановка проблеми. В сучасних умовах функціонування підприємств харчової промисловості особливо гостро постає проблема своєчасного просування інноваційних можливостей, концентрації ресурсів, оперативного управління інноваційним процесом за мінімального ризику невправного вибору інноваційного напрямку. Стратегія управління інноваціями є частиною загальної стратегії управління сталим розвитком національної економіки, а питання вибору й оцінки інноваційних стратегій, формування та ефективності реалізації інноваційного потенціалу є центральними в контексті довготривалого розвитку підприємств харчової промисловості, що й обумовлює актуальність, своєчасність та важливість проблеми, яка розглядається.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. Розгляду питань теорії і практики формування інноваційного потенціалу в різних галузях національного господарства присвячено наукові дослідження провідних вчених О.І. Амоші, В.М. Геєця [1], Л. І. Федулової [2], Б.Й.Пасхавера,